

O'QUVCHILARDA OG'ZAKI NUTQNI RIVOJLANTIRISHNING METODIKASI

Kuchimova Marjona Otabek qizi

ToshDO 'TAUning 3-kurs talabasi

kuchimovamarjona@gmail.com

Annotatsiya: *Maqolada o'quvchilarda og'zaki nutqni shakllantirish va rivojlantirishning psixolingvistik asoslari, ta'lim jarayonida qo'llaniladigan samarali metodlar va ularning ahamiyati ilmiy asosda tahlil qilinadi. Nutq faolligini ta'minlovchi topshiriqlar va mashqlar misolida metodik tavsiyalar beriladi.*

Abstract: *The article analyzes the psycholinguistic foundations of the formation and development of oral speech in students, effective methods used in the educational process, and their importance on a scientific basis. Methodological recommendations are given on the example of tasks and exercises that ensure speech activity.*

Kalit so'zlar: *og'zaki nutq, muloqot madaniyati, metodika, muhokama, suhbat, taqlid, dars jarayoni.*

Keywords: *oral speech, communication culture, methodology, discussion, conversation, imitation, lesson process.*

Kirish

Bugungi globallashuv davrida ta'lim jarayonining asosiy vazifalaridan biri — o'quvchilarda mustaqil fikrlash, o'z fikrini mantiqiy asoslab, erkin va aniq bayon qilish ko'nikmalarini shakllantirishdan iboratdir. Ushbu maqsadga erishishda og'zaki nutqni rivojlantirish ta'limning ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda. Chunki og'zaki nutq — insonning kommunikativ faoliyatidagi asosiy vositadir. Aynan og'zaki muloqot orqali bilim, tajriba, madaniyat va ijtimoiy

qadriyatlar avloddan-avlodga o'tadi.

Psixolingvist olimlarning fikricha, og'zaki nutq tafakkur bilan uzviy bog'liq bo'lib, u bolaning nutqiy faoliyatini faollashtirish orqali intellektual rivojlanishini ta'minlaydi. Vygotskiy ta'kidlagan "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasi og'zaki nutqni shakllantirishda o'qituvchi va tengdoshlar bilan o'zaro muloqotning o'rni beqiyos ekanini ko'rsatadi. Ta'lim psixologiyasida ham og'zaki nutqni rivojlantirish shaxsning ijtimoiy moslashuvi va o'zini ifoda etish salohiyatini oshiruvchi muhim omil sifatida qaraladi¹.

Zamonaviy til o'qitish metodikasi og'zaki nutqni faqat tilshunoslik obyekti sifatida emas, balki shaxsiy, ijtimoiy va madaniy rivojlanish vositasi sifatida o'rganishga intilmoqda. Kompetensiyaviy yondashuv asosida tuzilgan Davlat ta'lim standarti ham o'quvchining kommunikativ kompetensiyasini — ya'ni og'zaki va yozma muloqotda samarali ishtirok etish qobiliyatini rivojlantirishni maqsad qiladi.

Shu nuqtai nazardan, o'quvchilar og'zaki nutqini rivojlantirishga qaratilgan metodik yondashuvlar — interfaol metodlar, rolli o'yinlar, munozara, suhbat, taqlid, hikoya qilish mashqlari — ta'lim sifatini oshirishda bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ushbu maqolada og'zaki nutqni rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari va amaliy metodik vositalari tahlil qilinadi hamda samarali usullar namunalari keltiriladi.

Og'zaki nutqni rivojlantirishning maqsadlari:

O'quvchilarni to'g'ri talaffuzga o'rgatish;

Fikrni izchil, aniq va grammatik to'g'ri ifoda etishga o'rgatish;

Muloqotda axloqiy-me'yoriy qoidalarga amal qilish;

So'z boyligini kengaytirish;

Eshita olish, savol berish va javob berish madaniyatini shakllantirish.

O'quvchilarda og'zaki nutqni shakllantirish va rivojlantirish ko'p bosqichli, izchil va nazariy-metodik yondashuvga asoslangan jarayondir. Ushbu jarayon

¹ Vygotsky, L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. — 159 p.

o'quvchining til kompetensiyasini, ya'ni og'zaki fikr almashish, eshitilgan yoki o'qilgan axborotni qayta bayon qilish, mustaqil mulohaza yuritish ko'nikmalarini shakllantiradi. Quyida bu yo'nalishda samarali deb topilgan metodlar tahlil qilinadi:

1. Dialogik nutqni rivojlantirish metodlari

Dialog o'quvchining fikrlash, muloqotga kirishish va erkin ifoda etish layoqatini shakllantiradi. Dars jarayonida quyidagi shakllardan foydalanish mumkin:

Savol-javob metodi: o'qituvchi tomonidan berilayotgan ochiq turdagi savollar o'quvchini kengroq javob berishga undaydi. Masalan, "Nima deb o'ylaysiz?", "Bu voqea sizda qanday taassurot qoldirdi?" kabi savollar orqali o'quvchi fikrlashga majbur bo'ladi.

Juftlikda ishlash: ikki o'quvchi o'zaro suhbat qurib, berilgan vaziyatga yechim izlaydi. Bu nutq madaniyatini oshiradi.

2. Monologik nutqni shakllantirish usullari

O'quvchining mustaqil nutq tuzish qobiliyatini rivojlantirish uchun quyidagi usullar qo'llaniladi:

Kuzatish asosida hikoya tuzish: suratlar, videolavhalar asosida voqeani og'zaki hikoya qilish.

Mavzuli hikoya: "Mening orzuyimdagi kasb", "Qahramonim" kabi mavzularda 2–3 daqiqalik nutq tuzish topshiriqlari berish.

Kunlik tutish: o'quvchidan har kuni biror mavzuda og'zaki tarzda qisqa fikr bildirishni so'rash (masalan, "Bugun darsda nima o'rgandim?").

3. Rol o'ynash va sahnalashtirish usuli

Adabiy asarlar asosida personajlar roli orqali nutqiy harakatchanlik oshadi. Bunday usullar quyidagi natijalarga olib keladi:

Qahramon og'zidan gapirish orqali so'z boyligi va ifoda uslublari kengayadi.

Tilga emotsional yondashuv shakllanadi.

O'quvchi nutqda ohang, intonatsiya, tana tili kabi elementlarga e'tiborli

bo'lishni o'rganadi.

4. Interaktiv o'yinlar va metodlar

O'quvchilarning nutqiy faolligini oshirishda quyidagi interaktiv metodlar samarali:

"Aqliy hujum" (Brainstorming): berilgan mavzu yuzasidan o'quvchilardan fikrlar yig'iladi, so'ng ular umumlashtiriladi.

"Fikrlar kartasi" (Mind map): asosiy tushuncha atrofida bog'liq fikrlar ifodalanadi, bu esa og'zaki izoh berishga yordam beradi.

"Kutilmagan savol" o'yini: oldindan tayyorlangan kartochkalardagi savollarga javob berish orqali fikr bildirish tezligi va aniqligi shakllanadi.

5. Hayotiy mavzularda og'zaki mashqlar

O'quvchilar real hayotda to'qnash keladigan holatlar asosida fikr yuritishga o'rgatiladi:

“Do‘konda qanday xarid qilasiz?”

“Begona odamdan qanday yo‘l so‘raysiz?”

“Sayohatga borishda nimalarga e'tibor berasiz?”

Bunday holatlar asosida og'zaki topshiriqlar o'quvchini kundalik muloqotga tayyorlaydi.

6. Audiovizual vositalardan foydalanish

Nutq faolligini oshirishda audio va video materiallar asosida ishlash muhim. Masalan:

Audio matn tinglab hikoya qilish: eshitilgan voqeani o'z so'zlari bilan aytib berish.

Multfilm yoki qisqa lavhani tomosha qilish va “Nima bo'ldi?”, “Qahramon nima uchun shunday qildi?” kabi savollarga og'zaki javob berish.

7. Lug'at boyligini kengaytirish ishlari

Nutq boyligi bevosita o'quvchining so'z zahirasi bilan bog'liq. Bunda:

Har darsda kamida 3–5 yangi so'z va iborani o'rganish.

“Yangi so'z bilan gap tuzish”, “Sinonimini top” kabi og'zaki mashqlar

bajarish tavsiya etiladi.

8. Bahs-munozara tashkil etish

Yuqori sinf o'quvchilari bilan quyidagi shakllarda bahs o'tkazish nutq faolligini oshiradi:

“Kitob — bilim manbai, internet — axborot manbai. Qaysi biri foydaliroq?”

“Do'stlikda halollikmi muhim, yo sadoqatmi?” kabi mavzularda ikki guruh fikrini asoslab himoya qiladi.

Xulosa

O'quvchilarda og'zaki nutqni rivojlantirish – bu nafaqat til o'rganishning, balki shaxsiy, ijtimoiy va kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishning ham muhim tarkibiy qismidir. Nutqiy faoliyatning og'zaki shakli o'quvchilarning mantiqiy fikrlash, mustaqil mulohaza yuritish, o'z fikrini asosli ifoda etish, eshitilgan yoki kuzatilgan axborotni qayta ishlash va tushunishga asoslangan.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, og'zaki nutqni rivojlantirishga qaratilgan metodik ishlar tizimli olib borilganda, o'quvchilarning so'z boyligi, nutq madaniyati va ifoda erkinligi sezilarli darajada rivojlanadi. Jumladan, dialogik va monologik mashqlar, interaktiv metodlar, sahnalashtirish, real hayotiy mavzular asosida topshiriqlar berish, audiovizual vositalardan foydalanish kabi yondashuvlar o'z samarasini beradi. Shuningdek, og'zaki nutqni rivojlantirish faqat ona tili darslarida emas, balki boshqa fanlar, sinfdan tashqari tadbirlar, teatr to'garaklari, bahs va tanlovlar orqali ham kengaytirilishi zarur. Bu esa o'quvchining har tomonlama faol, ijtimoiy moslashgan, zamonaviy jamiyatda o'z o'rnini topa oladigan shaxs bo'lib yetishishiga xizmat qiladi. Shu bois, og'zaki nutqni rivojlantirish bo'yicha o'qituvchining pedagogik mahorati, individual yondashuvi va metodik kreativligi hal qiluvchi omil hisoblanadi. Har bir dars – o'quvchi nutqining boyishi va o'sishi uchun imkoniyatga aylanishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G'ulomov A., Qodirov M., Ernazarova M., va boshq. Ona tili o'qitish metodikasi. – T.: “Fan va texnologiya”, 2012, 380 bet.
2. D.N. Yuldasheva. “O'zbek tilini o'qitish metodikasi”. – Buxoro: “Sadriddin Salim Buxoriy” Durdona nashriyoti, 2021. – 424 b.
3. B.To'xliyev, M. Shamsiyeva, T. Ziyodova. O'zbek tili o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, T.: 2006. 192 b.
4. Mirzaev I. Dars tahlili. T., “O'qituvchi”, 1985. 3. Oripov K., Obidova M. Ifodali o'qish. T., “O'qituvchi”, 1982.
5. To'rt yillik boshlang'ich sinflar dasturi. T., “O'qituvchi”, 1999.
6. Jamolxonov H, Sapayev Q. Imlo muammolari. –T.: O'zbekiston, 2007. – B. 194.